
Reflexe třetího kurzu „Specifika komunikace s jedinci se speciálními vzdělávacími potřebami“

Mgr. Jiří Langer, Ph.D., Mgr. Pavel Kučera

Komunikace hraje v životě člověka zcela zásadní roli a potřeba komunikovat je jednou z nejzákladnějších a nejdůležitějších lidských potřeb. Pomocí vzájemné komunikace člověk získává a předává poznatky, zkušenosti i informace, a rozvíjí tak své schopnosti myšlení, čímž se odlišuje od ostatních živočišných druhů. Při narušení přirozeného komunikačního vývoje pak dochází k omezení rozvoje rozumových funkcí a myšlení.

Mezilidskou komunikaci můžeme z pohledu teorie komunikace chápat jako sociální interakci, v užším smyslu jako jazykové jednání. Společným jmenovatelem je zájem o zdroj informací, jejich mluvčího, způsob přenosu informace i její přijetí adresátem. Předpokladem úspěšné a funkční komunikace (resp. sociálního jednání) je existence (obecné i kulturně specifické) komunikační kompetence. **Komunikační kompetence** je soubor všech znalostí, které umožňují mluvčímu, aby mohl komunikovat v určitém kulturním společenství. Tento soubor nezahrnuje pouze znalost jazyka (tzv. jazykovou kompetenci), ale i znalost toho, jak užívat jazyk v různých komunikačních situacích. Komunikační kompetence je tedy např. i znalost toho, kdy hovořit, kdy mlčet, kterou varietu jazyka užít v dané situaci atd.

Nejčastějším nástrojem lidské komunikace je řeč (ve smyslu jakékoli lidské promluvy), jejímiž prostředky mohou být mluvené jazyky, znakové jazyky nebo další komunikační systémy. V případě majoritní slyšící společnosti je základním komunikačním prostředkem mluvená řeč a její osvojení v raném dětství se stává základem pro další rozvoj čtení, psaní a ostatních vzdělávacích faktorů. Většina členů společnosti si osvojí mluvený jazyk své skupiny (za předpokladu příznivých podmínek) poměrně snadno v průběhu prvních několika málo let života. Existuje-li ovšem vážná nebo prodloužená deprivace v jakékoli oblasti, která je pro osvojení jazyka důležitá, způsobí komunikační a jazykové problémy. Některá zdravotní postižení svým charakterem tedy mohou způsobit narušený a v některých případech omezený rozvoj potřebné komunikační kompetence.

Cílem závěrečného kurzu projektu „Tvorba a realizace kurzů zaměřených na práci s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami pro pedagogické pracovníky středních škol a druhého stupně základních škol“ se proto stalo seznámení frekventantů kurzu s informacemi o problematice komunikace osob se zdravotním postižením a jejich specifikách. Náplní první lekce kurzu pod vedením Mgr. Jiřího Kantora bylo představení **systémů alternativní a augmentativní komunikace využitelných v komunikaci s osobami s tělesným a kombinovaným postižením**. V úvodu Mgr. Kantor vymezil obecný pojem komunikace a nejčastější poruchy, které se vyskytují u osob s tělesným a kombinovaným postižením. V další části přednášky prezentoval základní teoretické informace o alternativní a augmentativní komunikaci (AAK), včetně uvedení jejich předností i nedostatků, členění apod. Následně frekventanty kurzu informoval o jednotlivých systémech AAK, včetně jejich stručné charakteristiky, principu fungování, cílových skupinách, pozitivěch, negativěch atd. Teoretické informace byly vždy doplněny obrazovým materiálem k jednotlivým systémům AAK, případně i praktickými ukázkami. Účastníci se tak během přednášky seznámili mj. se systémem Makaton, s piktogramy, systémem Bliss, komunikačními pomůckami (knihy, rámy) a technickými pomůckami napomáhajícími funkční komunikaci.

V úvodu druhé lekce prezentoval dr. Jiří Langer informace z problematiky **komunikace osob se sluchovým postižením**, zejména pak pomocí komunikačních systémů vycházejících z většinového mluveného jazyka. Prioritní místo ve vzájemné interkulturní komunikaci osob se sluchovým postižením a slyšící většinovou společností zaujímá vnímání mluvené řeči za pomoci odezírání. Odezírání neboli vizuální percepce řeči můžeme charakterizovat jako komplexní vnímání jazykových informací pomocí rozpoznávání pohybů mluvidel, pohybů celého těla, mimiky, gestikulace a kontextu. Na úspěšnosti odezírání se podílí řada faktorů (podmínek), které se dělí na vnější (objektivně ovlivnitelné) a vnitřní (subjektivní, neovlivnitelné). Dalším komunikačním prostředkem založeným na mluveném jazyce je prstová abeceda, která je používána v jednoruční i dvouruční verzi. K podpoře komunikace s lidmi se

sluchovým postižením prostřednictvím mluvené řeči je možné využít i různé technické a kompenzační pomůcky, které pomáhají jedinci se sluchovým postižením vnímat mluvenou řeč. Jedná se zejména o sluchadla, skupinové zesilovače, pomůcky zviditelňující mluvenou řeč a kochleární implantát.

Na přednášku dr. Langerera přímo navázal Mgr. Pavel Kučera, který frekventanty seznámil se specifiky **komunikace osob se sluchovým postižením prostřednictvím vizuálně-motorických komunikačních systémů**, zvláště pak znakového jazyka. V úvodu se účastníci seznámili s poznatky o základních odlišnostech komunikace pomocí vizuálně-motorických komunikačních systémů, mezi které patří např. nutnost neustálého udržování zrakového kontaktu, efektivní využívání mimiky, častější narušování osobní zóny, specifické způsoby upoutání pozornosti sluchově postiženého člověka aj. Efektivní a plnohodnotná komunikace je v případě osob se sluchovým postižením naprosto nezbytná pro jejich aktivní začlenění do společnosti. Další část přednášky byla věnována vysvětlení některých základních termínů a pojmů, které se v souvislosti s komunikací osob se sluchovým postižením používají a velmi často jsou ne zcela správně chápány. Na praktických ukázkách pak mohli účastníci pozorovat rozdíly mezi jednotlivými komunikačními systémy, které bývají souhrnně označovány jako „znaková řeč“.

Problematiku **komunikace osob se zrakovým postižením** přednesla účastníkům kurzu dr. Dita Finková, která již v samotném úvodu přednášky vymezila konkrétní faktory a aspekty zrakových funkcí a další okolnosti, které mají vliv na komunikaci osob s postižením zraku a jejich jednotlivých kategorií (např. osoby nevidomé, osoby se zbytky zraku, osoby slabozraké, osoby s narušením zorného pole, zrakové ostrosti, barvocitu, zpracování zrakových podnětů a osoby s poruchou mobility oka). Poté se frekventanti kurzu seznámili se zásadami komunikace s lidmi s jednotlivými stupni zrakového postižení pomocí mluvené řeči, přičemž dr. Finková zdůraznila principy, doporučení, konkrétní rady a pravidla, která je třeba pro zajištění efektivní komunikace dodržovat. Další část přednášky byla věnována písemné komunikaci s lidmi se zrakovým postižením, zvláště pak bylo představeno Braillovo bodové písmo. V závěru lekce frekventanti získali poznatky z tyflogiky a vyzkoušeli si práci s technickými pomůckami, které usnadňují osobám se zrakovým postižením komunikaci (Pichtův psací stroj, pražská tabulka, digitální čtecí zařízení pro nevidomé, braillový displej aj.).

S problematikou **komunikace s osobami s narušenou expresivní či impresivní složkou řeči (v oblasti řečové produkce a rozumění)** seznámily účastníky doc. Kateřina Vitásková a dr. Renata Mlčáková. V první části lekce dr. Mlčáková opět zopakovala vymezení pojmu komunikace, tentokrát však zejména z logopedického pohledu, kdy se zaměřila zejména na problematiku funkční (zdravé) komunikace. V další fázi pak popsala zásady správného přístupu ke komunikaci se žáky s jednotlivými typy narušené komunikační schopnosti (kockavost, breptavost, mutismus, poruchy artikulace, dysartrie, vývojová dysfázie aj.). Každý z uvedených druhů narušené komunikační schopnosti byl přítomným přiblížen pomocí praktických příkladů. Následně byly účastníkům předány praktické rady pro co nejefektivnější zvládnutí komunikace s klientem s některou z výše uvedených diagnóz narušení komunikační schopnosti. V druhé části lekce pak doc. Vitásková přítomným představila současnou nabídku logopedických pomůcek používaných ve speciálněpedagogické praxi. Po úvodním vymezení různých členění pomůcek prezentovala doc. Vitásková rovněž faktory pro jejich volbu a následně vybrané pomůcky představila pomocí praktických příkladů a ukázek.

Cílem celého kurzu a jeho jednotlivých lekcí bylo získání základních znalostí o specifikách, odlišnostech a zvláštích komunikace osob s různými typy zdravotního postižení. Přednášející v lekcích se proto snažili všechny informace prezentovat moderní a atraktivní formou s využitím praktických příkladů, didaktické techniky a zážitkového učení. Věříme, že tento cíl se podařilo naplnit a frekventanti kurzu získali užitečné poznatky, které budou moci dále využívat v případném dalším studiu se speciálněpedagogickou tematikou a ve své vlastní praxi.